

ПОЛЬСЬКО-УКРАЇНСЬКІ ВИЗВОЛЬНІ ЗМАГАННЯ 1917–1919 рр.

В умовах становлення Української держави та євроатлантичних інтеграційних процесів дедалі більше зростає інтерес до історії міжнародних стосунків. Україна і Польща – дві сусідні країни, два сусідні народи, історичні долі яких тісно сплелися та поєдналися із самого початку їх появи на історичній арені Європи. У нашій минувшині багато спільного, а часто навіть взаємозалежного і неподільного. Проте, було багато й непорозумінь та протистоянь, які, вилившись у взаємне побороювання, врешті-решт призвели до втрати самостійності двома народами та до їхнього поневолення підступними сусідами.

Ключові слова: польсько-українські відносини; друга Річ Посполита; ЗУНР.

Одним із драматичних епізодів у спільній історичній спадщині поляків та українців є 1917–1919 рр., коли шанс відродити незалежність розвів два народи по різні боки «барикади». Адже, невпинне наближення до розв'язки в ході Першої світової війни внесло кардинальні зміни у перспективи вирішення польського і українського питання. Наші народи отримали шанс скористатися з достатньо сприятливої ситуації, коли поневолювачі знаходилися у ворожих таборах.

Даний складний період польсько-українських взаємовідносин знайшов відображення у джерелах [1] і вітчизняній [2–12] та закордонній історіографії [13–15]. Окрім узагальнюючих праць і публікацій у фахових виданнях вітчизняні науковці опрацювали проблему й на дисертаційному рівні [16–18]. Окремо виділимо дослідницький доробок О. Я. Калакури [19–21] та невелику за обсягом, але змістовну статтю А.Г. Папакіна [22]. Здійснено й перші спроби історіографічного аналізу проблеми [23].

Терени Польського Королівства по вигнанню з них німцями росіян, опинилися у розпорядженні центральних держав, які мали намір утворити самоврядне польське намісництво, аби спонукати поляків до більш активної боротьби проти Росії. З цією метою вони у 1916 році видали спеціальний документ, що отримав у історіографії назву від дня підписання – «акт 6 листопада». У ньому йшлося про створення самосійної держави на

польських теренах раніше підпорядкованих Росії. Німецьке військове командування розраховувало, що поляки масово почнуть вступати до їх підрозділів. Зокрема, великі сподівання були на польські легіони, що нараховували на той час понад десять тисяч вояків. У липні 1917 року дійшло до кризи, пов'язаної із відмовою значного числа легіонерів приймати присягу. Тому частина з них була інтегрована, а інші відправлені на фронт у складі австрійських підрозділів. Юзефа Пілсудського [24] і його найближчого соратника Казімежа Соснковського ув'язнено до фортеці в Магдебургу. Однак, підготовка кадрів для подальших військових змагань із метою відродження польської державності тривала. Займався цією справою ще один соратник Ю. Пілсудського – полковник Едвард Ридз-Сьмігли.

Близьке завершення Першої світової війни та подальші події у Росії спричинили хаос, що робив непередбачуваним кожен день. Разом із тим, сам факт падіння самодержавства у Росії посприяв постановці на порядок денний питання щодо статусу Польщі. 27 березня 1917 року в умовах коли терени Польського Королівства не були підконтрольні Росії, петроградська Рада робітничих і солдатських депутатів ухвалила рішення про право польського народу на самовизначення і створення незалежної держави. Вже через день, Тимчасовий уряд оголосив відозву до поляків, де декларував поновлення польської

держави на всіх поневолених теренах із переважачим польським населенням, а також скликання у Варшаві, після визволення польських земель, установчих зборів. Справа усталення кордонів майбутньої держави відкладалася до часу скликання всеросійських Установчих зборів. Цими діями росіяни намагалися «насолити» німцям і завадити їх намаганням привернути поляків на свій бік. Очевидно, що така щедрість тимчасової російської влади була обумовлена і ситуацією на фронті та бажанням заручитися для боротьби проти центральних держав підтримкою понад трьох мільйонів поляків, які на той час перебували на теренах Росії. Відозва Тимчасового уряду Росії дозволила Франції офіційно виступити в підтримку польського питання.

Не менш динамічно розвивалася ситуація на теренах населених українцями. У Києві 4 березня 1917 року з ініціативи Товариства Українських Поступовців за участю українських політичних партій, українських військовиків, робітників, духовенства, кооператорів, студентства, громадських і культурних організацій (Українське Наукове Товариство, Українське Педагогічне Товариство, Товариство українських техніків і агрономів тощо) заснована Українська Центральна Рада. Головою УЦР заочно обрано М. Грушевського, якого тимчасово заступав В. Науменко, а товаришами голови: Д. Антоновича і Д. Дорошенка. 22 березня 1917 року УЦР видала першу відозву «До українського народу», а коли 27 березня 1917 року керівництво перебрав М. Грушевський, стала дійсним дійовим центром українського національного руху. Після скликання Всеукраїнського Національного Конгресу УЦР перетворилася на своєрідний парламент, складений із 150 чоловік, обраних від українських політичних партій, професійних і культурних організацій та делегатів від губерній. На конгресі обрано нову президію УЦР: голова М. Грушевський, заступники голови – С. Єфремов і В. Винниченко.

Представники національних меншин, у тому числі й поляки, з настою зустріли український національний рух. Польська шляхта і фабриканти вбачали в ньому загрозу своєму економічному процвітання. Наступні події весни-літа 1917 року до певної

міри підтвердили їх побоювання. Соціальні суперечності, що нагромаджувалися в українському селі впродовж тривалого часу, обернулися вибухом класової та національної ненависті. До кінця березня 1918 року значна частина польських маєтків на Правобережній Україні були зруйновані. Щоправда ці селянські (і не тільки) виступи не носили вираженого антипольського характеру, скоріше вони були викликані загальним хаосом та матеріальною скрутою.

На початку 1918 року не підлягало сумніву, що Перша світова війна закінчиться поразкою центральних держав, а одним з її наслідків стане відбудова незалежної польської держави. Президент США Томас Вудро Вільсон 8 січня 1918 року виголосив програму повоєнного урегулювання. Стосовно майбутнього поляків він наполягав на відродженні державності на теренах заселених поляками і забезпечення їм вільного доступу до моря. У свою чергу французи були зацікавлені в розбудові польської армії на своїх теренах. Вояків набирали з числа добровольців-поляків, що мешкали на Заході Європи та в Америці. Вже в перші місяці вступити до формування зголосилося близько 20 тисяч емігрантів-поляків, що проживали в США та декілька тисяч із Бразилії. Очолив це військове формування генерал Юзеф Галлер.

На весні 1918 року на теренах заселених поляками виникли три незалежні осередки, метою яких була відбудова державності: в Кракові – Польська ліквідаційна комісія, на теренах Великопольщі – Центральний громадянський комітет і у Варшаві – контрольована німцями Регентська рада. Роль репрезентанта польських інтересів на Заході взяв на себе Польський Національний Комітет (Комітет Народови Польські), що мав штаб-квартиру в Парижі та фактично виконував функції міністерства закордонних справ ще не існуючої держави. Його керівником був відомий публіцист та політик – Роман Дмовський. Фактично, польський народ отримав два політичні центри влади: один, визнаний Центральними державами (Регентська рада), і другий – Антантою (Польський національний комітет). Кожен тиждень і навіть день стали вирішальними для майбуття польського народу і відновлення його незалежності. Понад сто років

(від третього поділу Речі Посполитої у 1795 р.) поляки від покоління до покоління передавали пам'ять про вільну Вітчизну так необачно втрачену. Найбільш відважні верстви піднімали повстання, приносили на вівтар Батьківщини свою свободу і навіть життя. У відповідальні дні 1918 року нація висунула лідерів, які повели її за собою: Юзеф Пілсудський, Роман Дмовський, Ігнацій Ян Падеревський, Вінцентій Вітос, Войцех Корфанти, Ігнацій Дашинський. Ці люди пройшли загартування у повсякденній роботі на еміграції, в тюрмах та на засланні.

Дані лідери, настільки були різні за своїм соціальним корінням і політичними вподобаннями, зачасти вороже налаштовані один проти одного, але в ім'я відродження Вітчизни, зуміли піднятися над тим, що їх розділяло. Погляди більшості польських істориків та політиків кінця XIX – початку XX століття базувалися на переконанні у необхідності відродження польської держави у історичних кордонах першої Речі Посполитої.

Відродженню державності поляків загальною сприяла міжнародна ситуація. Намагаючись заручитися підтримкою народів колишньої Російської імперії 15 листопада 1917 року більшовики опублікували Декларацію прав народів Росії, де йшлося про право самовизначення і навіть створення незалежної держави. В грудні 1917 року в Брест-Литовську розпочалися мирні переговори представників РНК Росії з представниками Німеччини і Австро-Угорщини, які невдовзі були припинені. На початку лютого 1918 року Німеччина і Австро-Угорщина уклали договір з УНР, який передбачав передачу Холмщини і частини Галичини Україні. Поляки сприйняли підписання договору як зраду Центральних держав. Договір засудила Регентська рада; поляки, що посідали в державному апараті у Відні високі посади стали подавати у відставку (в тому числі міністр у справах Галичини, колишній її намісник Міхал Бобжинський).

Тривалі дебати спонукали Регентську раду видати 7 жовтня 1918 року **Маніфест до польського народу**. В ньому йшлося про необхідність утворення незалежної Польщі на всіх загарбаних теренах. Польська Регентська рада 12 жовтня 1918 року ухвалила декрет про створення польського війська й заклика-

ла солдатів і офіцерів цесарської та царської армій вступати до його лав. 23 жовтня 1918 року рада призначила прем'єром ендека Ю. Свежинського, а військовим міністром (заочно) Ю. Пілсудського [Михайлова О. Україна у східній політиці Ю. Пілсудського (кінець 1918 р. – квітень 1920 р.) / О. Михайлова // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. : [зб. ст.] / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2002. – [Вип. 1]. – С. 231–254.]. 27 жовтня проголошено декрет про формування регулярної армії та обов'язкову військову службу громадян відроджуваної держави.

Восени 1918 року швидко розгорталися події в Галичині та інших теренах підконтрольних Австро-Угорщині. В підписаному цісарем 16 жовтня 1918 року Маніфесті з метою запобігти розвалу імперії визначалося перетворення монархії на федеративну державу. Ці події спонукали польську патріотично налаштовану інтелігенцію до рішучіших дій. 28 жовтня 1918 року в Кракові на спільне засідання зібралися депутати крайового сейму і Ради держави, на якому підняли питання про створення *Польської ліквідаційної комісії*, як тимчасової влади метою якої було прискорити об'єднання всіх поневолених польських земель. Зібрання визнало, що тільки польський уряд у Варшаві потрібно наділити повноваженнями представляти Польщу на мирних переговорах і зажадало скликання впродовж десяти тижнів сейму, як найвищого представницького органу, обраного народом на демократичних засадах. До складу Польської ліквідаційної комісії увійшли 23 депутати, що репрезентували всі провідні політичні угруповання Галичини. 30 жовтня 1918 року шеф краківської поліції Рудольф Крупінський визнав повноваження Польської ліквідаційної комісії, а наступного дня без опору під її управління перейшли казарми, арсенали і військові склади.

Принциповим питанням для держави, що виникла, була її територія. Чи це мали бути терени, що належали до спадщини цілої Речі Посполитої з доби перед поділами, чи якась інша конфігурація? В колах інтелігентів і землевласників домінувало переконання щодо приналежності земель першої Речі Посполитої до відроджуваної Польщі. З перших днів поляки претендували на кордони, що

включали би Верхню Сілезію, Велику Польщу, Гданське Помор'я, частину Вармії і Мазурського поозер'я, а також Заользя. На сході, відповідно до інкорпораційної концепції Р. Дмовського, кордон відродженої другої Речі Посполитої мав проходити по лінії другого (1793 р.) поділу.

Однак, цим планам перешкодили виступи з 31 жовтня на 1 листопада 1918 року українців, що досить швидко взяли під свій контроль Львів і Східну Галичину і 13 листопада 1918 року проголосили створення Західноукраїнської Народної Республіки.

У свою чергу поляками в ніч із 6 на 7 листопада 1918 року в Любліні був створений Тимчасовий народний уряд Польської Республіки під керівництвом галицького соціаліста І. Дашинського. Водночас у Любліні за російським прикладом була створена рада робітничих і солдатських депутатів. ТНУПР задекларував громадянам надання демократичних свобод; обіцяв парцеляцію великої

земельної власності, восьмигодинний робочий день, націоналізацію копалень, безкоштовну освіту. Однак, цей уряд проіснував декілька днів.

Відновлювана Польща і українські національно-визвольні змагання утворили своєрідний феномен взаємного протистояння двох народів. Причому завдяки ряду обставин і факторів ставлення Польщі до України й українського питання загалом багато в чому відрізнялося від політики щодо української справи інших європейських держав, для яких вона становила лише тактичний інтерес і розглядалася виключно як знаряддя власної стратегії на певному історичному етапі. 25 червня 1919 року Верховною Радою Паризької конференції «з метою захистити цивільне населення від небезпеки більшовицьких банд» прийнято рішення про передачу в тимчасове (на 25 років) управління Польщі Східної Галичини за умови надання їй в майбутньому автономії.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Україна і Польща в документах, 1918–1922 : [у 2 т.] / Т. Гунчак. – Нью-Йорк, 1983. – Т. 1. – VII, 456 с.
2. Галицька-Дідух Т. В. Україна в політиці Польщі (1918–1921 рр.) / Т. В. Галицька-Дідух // Історія в середніх і вищих навчальних закладах України. – 2006. – № 4. – С. 32–41.
3. Ганус С. О. Польсько-український кордон і «Лінія Керзона» як фактор міжнародних відносин у 1918–1921 рр. / С. О. Ганус // Україна на міжнародній арені у ХХ столітті : наук.-метод. зб. матеріалів конф. на допомогу учням шкіл і студ., Ужгород, 13 трав. 1999 р. – Ужгород, 2000. – С. 40–51.
4. Гудь Б. Нелегка дорога до порозуміння : до питання генези українсько-польського співробітництва 1917–1921 рр. / Б. Гудь, В. Голубко. – Львів : Укр. технології, 1997. – 68 с.
5. Дацків І. Українсько-польські взаємини 1919–1920 рр. : роль дипломатії УНР / І. Дацків // Україна дипломатична : наук. щорічник. – К., 2011. – Вип. 12. – С. 795–816.
6. Дем'янюк О. Й. Волинь та Галичина в українсько-польських стосунках у 1919 р. / О. Й. Дем'янюк // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». Держава та армія. – 2007. – № 584. – С. 113–119.
7. Дерев'яно І. Українсько-польські взаємовідносини у 1918 р. / І. Дерев'яно // Пам'ять століть. – 2002. – № 2. – С. 68–72.
8. Дерев'яно І. Українсько-польські відносини в 1919–1921 рр. / І. Дерев'яно // Україна і Польща в ХХ столітті : проблеми і перспективи взаємовідносин : зб. наук. пр. – К. ; Краків, 2002. – С. 63–67.
9. Зарецька Т. І. Відносини Директорії Української Народної Республіки з Польською Республікою (1919–1920 рр.) / Т. І. Зарецька // Міжнародні зв'язки України : наук. пошуки і знахідки : міжвід. зб. наук. пр. / НАН України, Ін-т історії України. – К., 2002. – Вип. 11. – С. 76–92.
10. Злепко Д. Українсько-польські взаємини періоду 1919–1923 рр. : (на підставі нім. держ. документів) / Д. Злепко // Віднова. – Мюнхен, 1985. – № 3. – С. 93–105.
11. Красівський О. Українсько-польські взаємини в 1917–1923 рр. / О. Красівський ; Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К., 2008. – 544 с.
12. Матвієнко В. Налагодження українсько-польських стосунків у 1918 році : проблема Холмщини і Підляшшя / В. Матвієнко // Проблеми історії України : факти, судження, пошуки : міжвід. зб. наук. пр. – 2002. – Вип. 6. – С. 223–230.
13. Deruga A. Polityka wschodnia Polski wobec ziem Litwy, Białorusi i Ukrainy (1918–1919) / A. Deruga. – Warszawa, 1969. – 330 s.
14. Клімецький М. Війна чи мир : пол.-укр. переговори, 1918–1921 / М. Клімецький // Polska i Ukraina : Sojusz 1920 roku i jego następstwa. – Toruń, 1997. – С. 77–78.

15. Скляр С. А. Польско-украинский территориальный спор и великие державы в 1918–1919 гг. / С. А. Скляр // Исследования по истории Украины и Белоруссии. – М., 1995. – Вып. 1. – С. 130–167.
16. Дерев'яно І. П. Українсько-польські відносини 1918–1921 рр. : політичний аспект : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / І. П. Дерев'яно ; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2004. – 18 с.
17. Красівський О. Я. Українсько-польські відносини в Східній Галичині в контексті національної політики Другої Речіпосполитої (1918–1923 рр.) : автореф. дис. ... д-ра іст. наук : 07.00.05 / О. Я. Красівський ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. – К., 1999. – 35 с.
18. Мельник Г. М. Політика Польської держави в Східній Галичині (1918–1926 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.02 / Г. М. Мельник ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 15 с.
19. Калакура О. Акт злуки в контексті українсько-польських відносин / О. Калакура // Українська соборність : ідея, досвід, проблеми : (до 80-річчя Акту Злуки 22 січ. 1919 р.). – К., 1999. – С. 264–270.
20. Калакура О. Польсько-українська конфронтація в умовах утворення ЗУНР та її злуки з УНР (1918–1919) / О. Калакура // Наук. часопис Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова. Сер. 6 : Іст. науки. – К., 2006. – Вип. 3. – С. 131–144.
21. Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ столітті : монографія / О. Калакура ; НАН України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса. – К. : Знання України, 2007. – 508 с.
22. Папакін А. Г. Стосунки між УНР та Польщею в 1918–1919 рр. / А. Г. Папакін // Наук. зап. Іст. науки / Нац. ун-т «Києво-Могилянська Академія». – К., 2004. – Т. 27. – С. 38–41
23. Михайлова О. В. Огляд історіографії проблеми еволюції українсько-польських відносин у 1918–1920 рр. / О. В. Михайлова // Магістеріум. – 2001. – Вип. 7 : Іст. студії. – С. 97–103.
24. Зарецька Т. Юзеф Пілсудський і Україна / Т. Зарецька ; Ін-т історії України НАН України. – К., 2007. – 288 с.

Синкевич Е. Г., Черноморський державний університет ім. П. Могили, г. Николаев, Україна

ПОЛЬСКО-УКРАИНСКИЕ ОСВОБОДИТЕЛЬНОЕ ДВИЖЕНИЕ 1917–1919 гг.

В условиях становления Украинской государственности и евроатлантических интеграционных процессов все более возрастает интерес к истории международных отношений. Украина и Польша – две соседние страны, два соседних народа, исторические судьбы которых плотно переплетены и неразделимы с самого начала их появления на исторической арене Европы. В нашем прошлом много общего, а часто даже взаимозависимого и неразделимого. Однако, было много и недоразумений и противостояния, которые перейдя во взаимную борьбу, в конечном счете привели к потере самостоятельности двумя народами и к их захвату коварными соседями.

Ключевые слова: польско-украинские отношения; вторая Речь Посполитая; ЗУНР.

Sinkevich E. Petro Mohyla Black Sea State University, Mykolaiv, Ukraine

The conditions of formation of Ukrainian statehood and Euro-Atlantic integration processor is a growing interest in the history of international relations. Ukraine and Poland - two neighboring States, two neighboring nations, the historical fate which tightly intertwined and inseparable from the very beginning of their appearance on the historical scene of Europe. In our last lot in common, and often are interdependent and indivisible. However, there were many misunderstandings and confrontations that are going in the mutual struggle, ultimately led to the loss of independence of the two peoples and to their capture treacherous neighbors.

Key words: Polish-Ukrainian relations; Rzeczpospolita the second; ZUNR.

Рецензенти: д-р іст. наук, професор **Котляр Ю. В.**
канд. іст. наук, ад'юнкт **Стемпень С.**

© Сінкевич Е. Г., 2016

Дата надходження статті до редколегії 12.02.2016